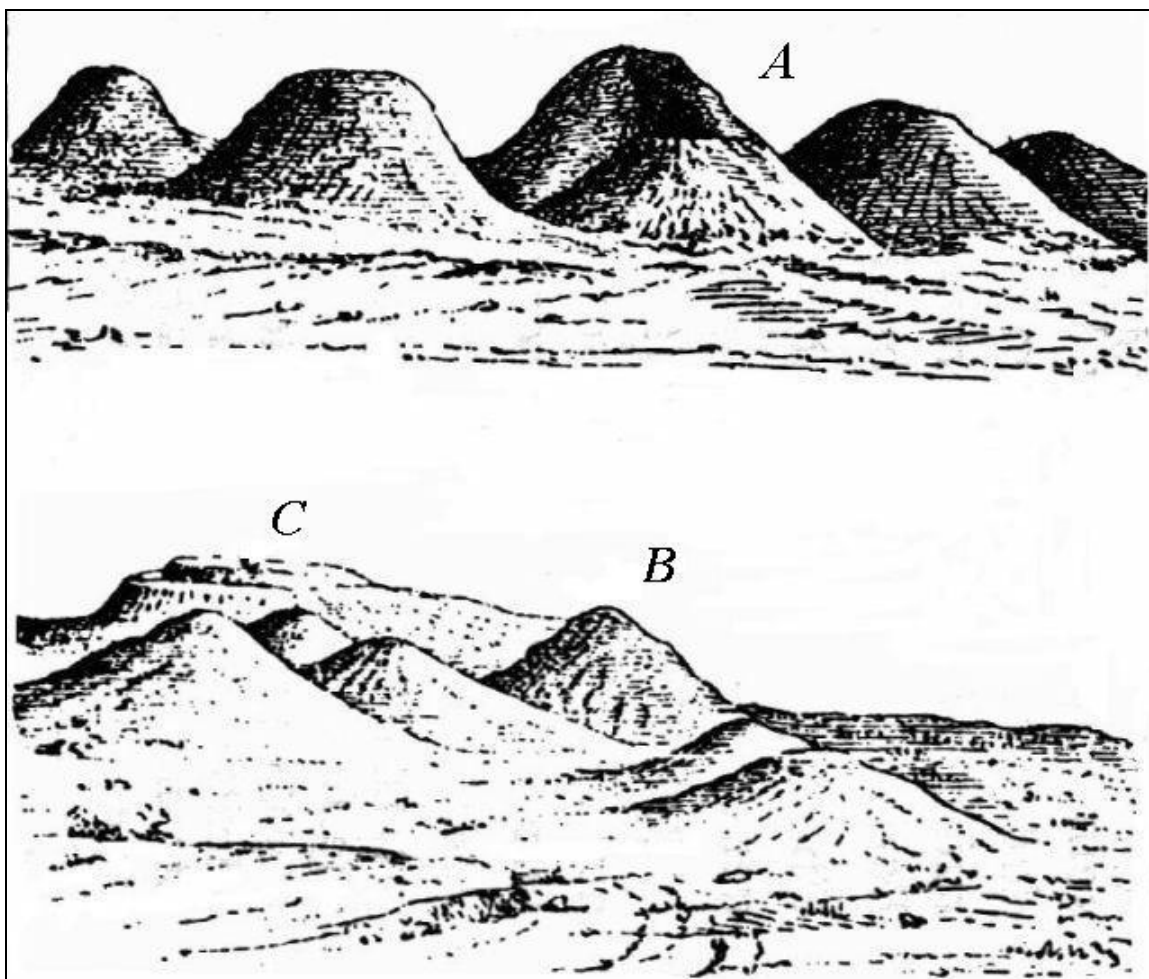

A vaskúti halmok és földvár

*A halmok látképe Rómer Flóris alapján:
fent az északi halomcsoport keletről nézve, lent a déli halomcsoport és földvár északról nézve
(A: északi, B: déli halomcsoport, C: földvár)
(Forrás: Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája. I. 1896)*

KÉSZÍTETTE:

KLEMM KITTI

10. E OSZTÁLY

SZENT LÁSZLÓ ÁMK

VÍZÜGYI SZAKKÖZÉPISKOLA

2013

TARTALOMJEGYZÉK

<i>BEVEZETÉS</i>	2
<i>VASKÚT MÚLTJA ÉS JELENE</i>	3
<i>A KUNHALMOKRÓL</i>	5
<i>A VASKÚTI HALMOK ÉS FÖLDVÁR</i>	7
<i>TOMPA FERENC 1941-ES ÁSATÁSAI</i>	11
<i>GEOCACHING</i>	12
<i>ZÁRSZÓ</i>	13
<i>IRODALOM</i>	14

*„És álljon a domb, a multnak jele,
Kímélve bánjon a vész is vele.”*

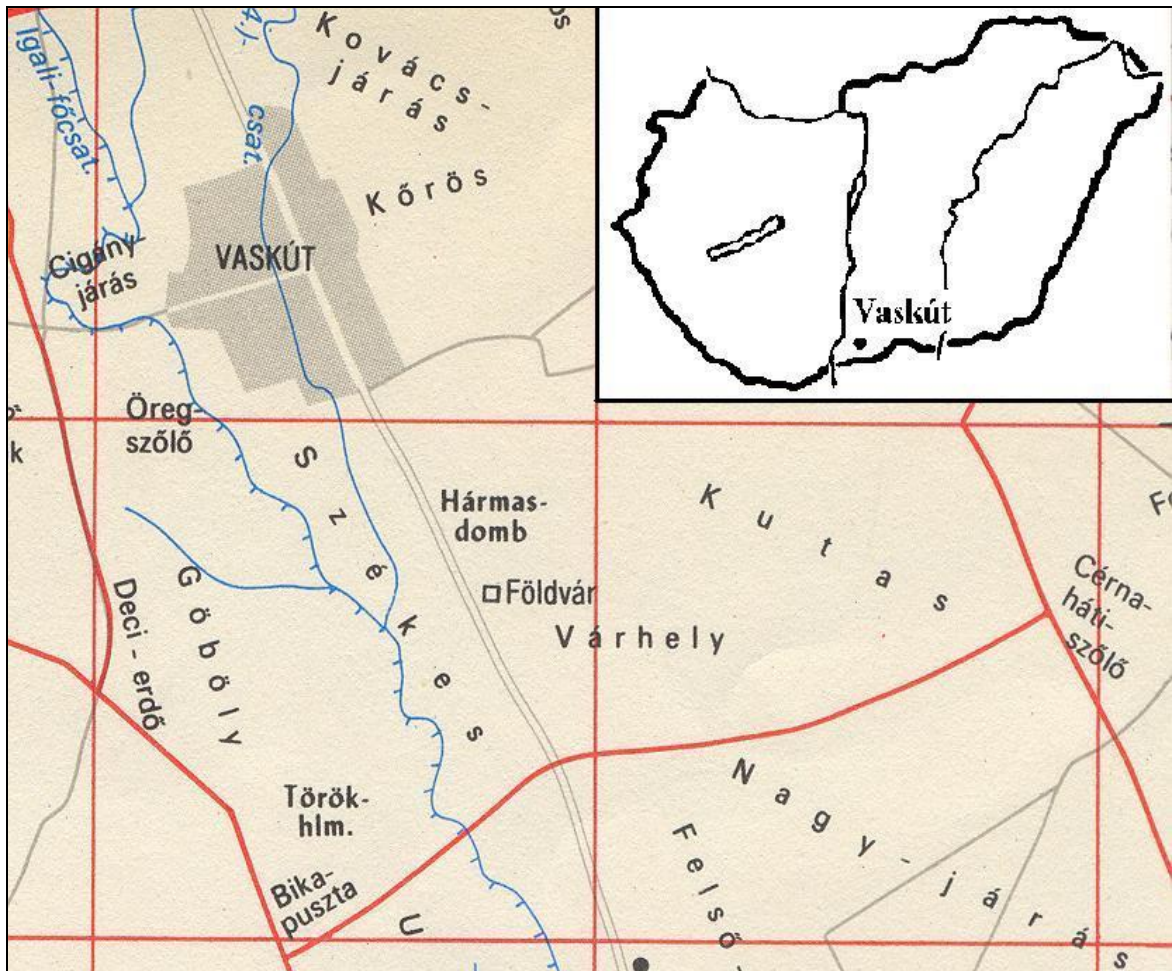
Arany János: A tetétleni halmon (részlet)

Bevezetés

A bajai Szent László Általános Művelődési Központ Vízügyi Szakközépiskolájának tanulója vagyok és születésem óta a családommal Vaskúton élek. Általános iskolai felső tagozatos korom óta érdekelnek a lakóhelyemmel kapcsolatos események-történetek, és a községet körülölelő táj értékei, szépségei. Nem csak a különböző könyvekben megjelent adatokat tanulmányozom, hanem az itt lévő épületeket, képződményeket, felszínformákat stb. a helyszínen is szemlélem. Mostanában a falum határában lévő halmok és a földvár sajátosságai-történetei érdekelnek.

Vaskút múltja és jelene

A település Bács-Kiskun megyében, a bácskai löszhátság nyugati részén található. Bajától 7 kilométerre délkeletre, alig 20 kilométerre a déli országhatártól fekszik. A 19. századi nagy vasútépítések során a Baja–Zombor–Újvidék viszonylatban helyi érdekű vasútként létesített, 1885-ben átadott vonal Vaskúton haladt át. A trianoni békeszerződés Garától délre kettévágta a vasútvonalat. A megmaradt Baja-Vaskút-Gara közötti szakaszon az 1968-as közlekedéspolitikai koncepció 1971. november 30-án szüntette meg a forgalmat, hamarosan a síneket is felszedték. Falum megközelítése attól kezdve csak közúton lehetséges.

Vaskút környezete és elhelyezkedése Magyarországon.

A falutól délkeletre található a meglévő három halom és a földvár.

A község neve először egy 1400-ban kelt oklevélen található Bachkuta formában, mely szerint újra nemes Töttös László birtokába került. A későbbi okiratokban Bácskut, Bathkuta, a török korban Baskút, Bácsküz néven szerepel. Dózsa György parasztfelkelése során elpusztult a falu, de nem sokkal később már szláv (szerb) földművesek, állattenyésztők telepedtek meg itt, félnomád életmóddal. A török időkben a bajai nahijéhez tartozott, az adókönyvek szerint 1580-ban és 1590-ben 28 adózó házzal. Érdekes, hogy ugyanakkor a Kisvárdai család is birtokának tekintette. 1598-ban a szerbek Esztergomba településekor a környék falvaihoz hasonlóan Vaskút is elnéptelenedett. Az 1665-ös és 1679-es keltezésű adójegyzékekben neve újra felbukkant. A törökök kiűzésekor ismét lakatlan; 1689-ben a Mihajlovics és a Szombathelyi család birtoka. 1720-ig az egyik évi összeírásban szerepelt, a másikban nem. 1724-ben a terület visszaszállt a Mátyás király idejéből birtokos Czobor családhoz: gróf Czobor József tulajdona Baskut puszta néven, 57 nem állandó, szerb és bunyevác lakossal. A Czobor családtól a királyi koronához került, majd Mária Terézia Bácska nagy részével együtt gróf Grassalkovich Antalnak ajándékozta. A gróf 1752-ben elrendelte, hogy önálló települést hozzanak létre. Mint az ország sok más helyén, itt is németeket telepítettek: Vaskútra a bajorországi Ulm környékéről jöttek az első családok. II. József uralkodása idején további betelepülés történt, ennek is köszönhetően a több száz német család ittlétével Vaskút nemzetiségi összetétele az 1941. január 31-i népszámlálás szerint: 3846 német, 638 magyar, 218 bunyevác, 2 zsidó és 1 szlovák lakos.

A háború Vaskúton 1944. október 20-án ért véget. A kollektív bűnösség elve alapján három hónap elteltével 164 német férfit és nőt vittek a Szovjetunióba kényszermunkára, közülük sokan soha nem tértek haza. Az itthon maradt német lakosság zömére a Németországba költöztetés várt. Az üresen maradt házakba bukovinai székelyeket telepítettek: őket 1941-ben a magyar kormány a Jugoszláviától visszafoglalt délvidéki részen telepítette le, majd a helyzet fordultával a jugoszláv hatóságok internálás után kiutasították őket. Velük menekült 40-50 magyar család is Vaskútra. Rajtuk kívül jöttek még a Viharsarokból is magyar családok. A lakosságcsere keretében 1947-ben Szlovákiából, Diószeg és Taksony környékéről, szinte teljes ingó vagyonukkal 80 család érkezett a községbe.

Vaskút környéke ősidők óta lakott hely. Ezt bizonyítják a falutól mintegy 1 kilométerre délkeletre található földvár nyomai és a halomsírok, amelyekről az 1860-as években Czirfusz Ferenc bajai tanfelügyelő írt. Abban az időben még 12 darab 20-30 méter magasságú domb és a tiszteletet parancsoló sáncfalmagasságú, 2500 négyszögöl belterületű, kör alakú vár létezett. Eredetük megállapítására akkor ásatások kezdődtek, melynek során négy halmot bontottak meg. Az 1868. június 12-15-én készült jegyzőkönyv az i.u. 4. század idejére, a szarmata-jazig korra teszi keletkezésüket. A földvárban a későbbiekben 1941. szeptemberében végeztek ásatásokat. Védelem hiányában, és a környék gazdálkodásba bevonásával az objektumok napjainkra jószerivel felismerhetetlenné váltak. Műemléki védelmükre a közelmúltban történtek lépések.

A három megmaradt halom napjainkban

A kunhalmokról

A kunhalom a Kárpát-medence alföldi területein található mesterségesen létrehozott, jellegzetes megjelenésű és igen régről származó földhalmok elnevezése. A megjelölést először az 1800-as évek elején Horvát István (1784-1846) pesti egyetemi tanár, a Tudományos Gyűjtemény 1833-1836 közötti szerkesztője használta: azt feltételezte, hogy a kunok hozták létre őket. Rómer Flóris régész nyomán Dudás Gyula 1886-os munkájában halmokról beszél, amelyeket „... némelyek hunn vagy kun halmoknak”, mások geológiai eredetűnek tartottak. Györffy István néprajzkutató szerint „olyan 5-10 m magas, 20-50 m átmérőjű kúp, vagy félgömb alakú képződmény, amely legtöbbször víz mellett, de vízmentes helyen terült el, s nagy százalékban temetkezőhely, sírdomb, őr- vagy határhalom volt.” A

Magyar Néprajzi Lexikon a kunhalmot a halom szócikknél bontja ki: „... *a földfelszín kisebb természetes vagy mesterséges kiemelkedéseire, sokszor történeti magyarázatok fűződnek, leggyakrabban háborús mondák. Erdélyben és az Alföldön számos Testhalom nevű dombot tartanak számon, amelyekről azt mesélik, hogy alattuk csaták elesettjei vagy a török (tatár) által lemészárolt lakosok nyugsznak. ... Néhol a halom nagy járványok emlékét őrzi. Kincsmondák is gyakran fűződnek halomhoz. Az egész népterületen elterjedt folklórmotívum, hogy a halmot sapkával hordták össze. A hős sírhelyét kívánták ezzel emelni, vagy a vezér sátra alá hordták össze a földet, hogy messzebbre láthasson. ... A mesterséges halmokat az Alföld sok helyén kunhalomnak nevezik, összefüggésben azzal, hogy ezeket sokáig kun sírhalmoknak vélték. Eredetük azonban a neolitikumig nyúlhat vissza; vannak köztük lakó- és temetkezőhelyek, őrhelyek stb.” A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 23. §-a valamennyit védetté nyilvánította, majd (3) bekezdés f) pontja így fogalmaz: „*a kunhalom olyan kultúrtörténeti, kulturális örökségi, tájképi, illetve élővilág védelmi szempontból jelentős domború földmű, amely kimagasodó jellegével meghatározó eleme lehet a tájnak;*” Fentiek alapján talán szerencsésebb az Illyés Gyula által az Alföld katedrálisainak vagy piramisainak nevezett formák esetében – a vaskútiaknál mindenképpen – a halom kifejezést használni.*

A hajdanvolt mintegy 40 000 alföldi kunhalom keletkezése különböző korokra vezethető vissza és az alábbi típusokba sorolhatók. A *tellek* vagy *lakódombok* a leletek egy része alapján már a neolitikumban is lakottak voltak. A rézkorban a halmok kihaltak, de a bronzkorban újra benépesedtek. Ebben az időben jelentek meg a *temetkezés céljára szolgáló halmok*, amelyeket sírdomboknak vagy kurgánoknak is neveznek. A későbbiekben a már meglévő halmokat az itt letelepedett lovasnomád népek (szkiták, szarmaták) tovább használták. Szerepük idővel megváltozott, és már nem lakóhelyként, temetkezési helyeként, hanem *őrhelyként* (őrhalmok) és *határjelzésként* (határhalmok) használták őket.

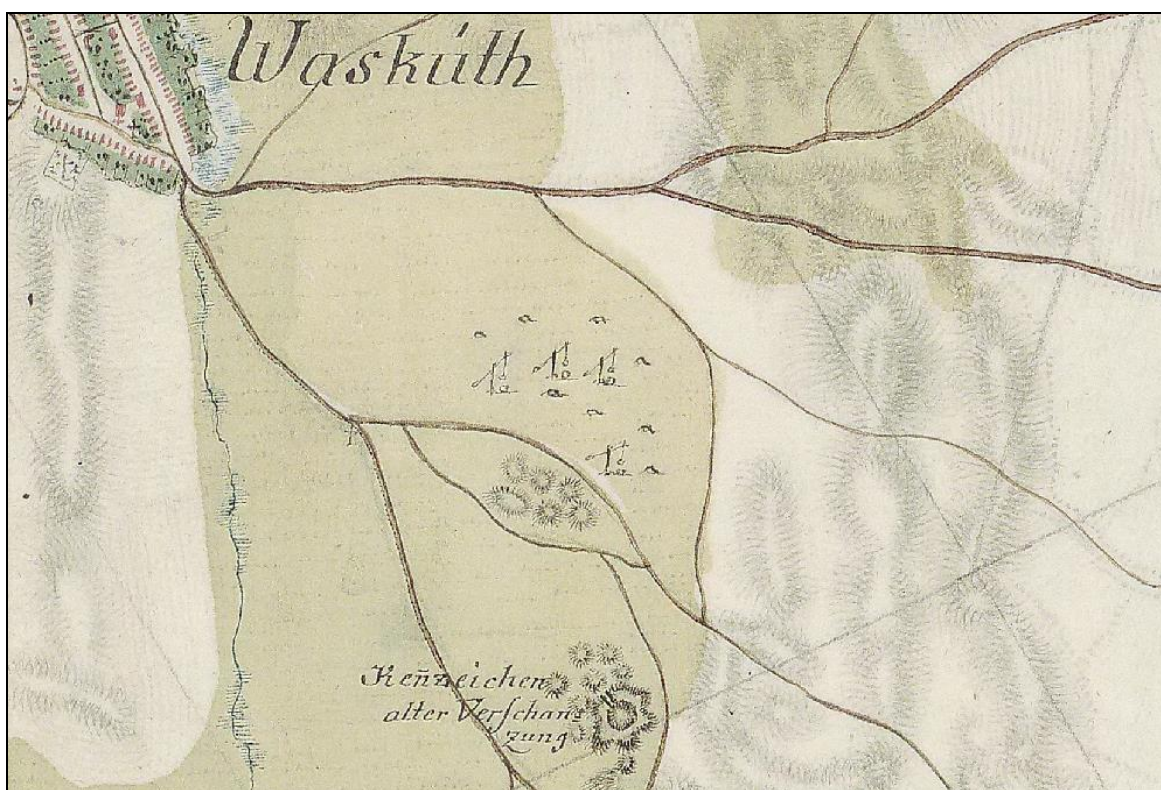
A kunhalmok Magyarországon a legnagyobb számban a Hortobágyon, a Nagyunságban, Csongrád megye tiszántúli területein, a Jászságban, Békés megye északi részein és a Hajdúhátton fordulnak elő. Tájképi és régészeti értékeik mellett sajátos állat- és növényvilágukkal tűnnek ki környezetükből, ennek megfelelően – mint már utaltam rá – Magyarországon természetvédelmi oltalom alatt állnak. Romániában főleg Arad és Temes megyében, Szerbiában pedig a Bánátban és a Bácskában (például Zenta környékén) lelhetők fel. Közép-Európa északabbi területein, Lengyelországban és Németországban, sőt Nyugat-Európában, például Hollandiában akadnak földhalmok. Érdekes, hogy e

vidékeken helyenként „hun halmoknak” nevezik őket. Előzőeken túl a kunhalmokhoz hasonló mesterséges dombok nagy számban találhatók az egész eurázsiai sztyeppvidéken, a szkíták és hunok hajdani területén, rájuk leginkább a kurgán megjelölést használják.

A vaskúti halmok és földvár

Halmok Bácskában is vannak. Mai határainkon belül legismertebbek közülük a Madaras és Vaskút közelében lévők, utóbbi közelében földvár-sánc is áll. A madarasi szarmata temetőben a legjelentősebb kutatások Kőhegyi Mihály irányításával 1963 és 1975 között történtek, összesen 666 sírt tártak fel. Feldolgozásuk a 2011-ben kiadott Madaras-Halmok monográfiában történt meg.

A vaskúti halmok fekvése jól látható az 1783-ban készült térképen:

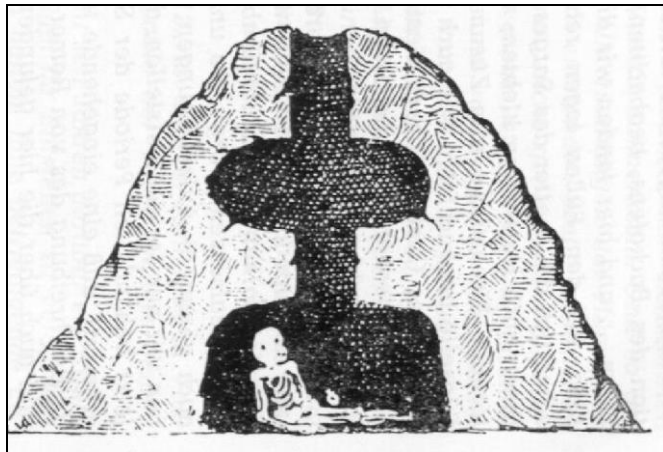

Az I. katonai felmérés Vaskút melletti térképrészletének alján és közepén a sánc (Kennzeichen alter Verschanzung = régi sánc ismertetőjelei) mellett 9, északabbra 6 halmot számláltak meg a katonai térképészek

A katonai felmérést követően évtizedek kellettek, amíg a közfigyelem a halmokra terelődött: a feltárás motorjai Czirfusz Ferenc bajai tanár és Dregán Péter megyei esküdt lettek. Aktivitásuk nyomán a Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban MTA) Szabó József geológust bízta meg a vizsgálattal, aki helyszíni terepszemléjét követően természetes eredetűeknek gondolta a halmokat: a halmokon talált csigák alapján azokat víz

összehordta képződményeknek tartotta. A bácskaiak ebbe nem nyugodtak bele és próbaásatások mellett döntöttek: az ehhez szükséges anyagiakat közadakozással gyűjtötték össze és biztosították a szükséges munkaerőt. Az 1868. június 12-13-án és 15-én négy halom feltárása az MTA Archeológia Bizottsága által delegált Rómer Flóris jelenlétében történt meg.

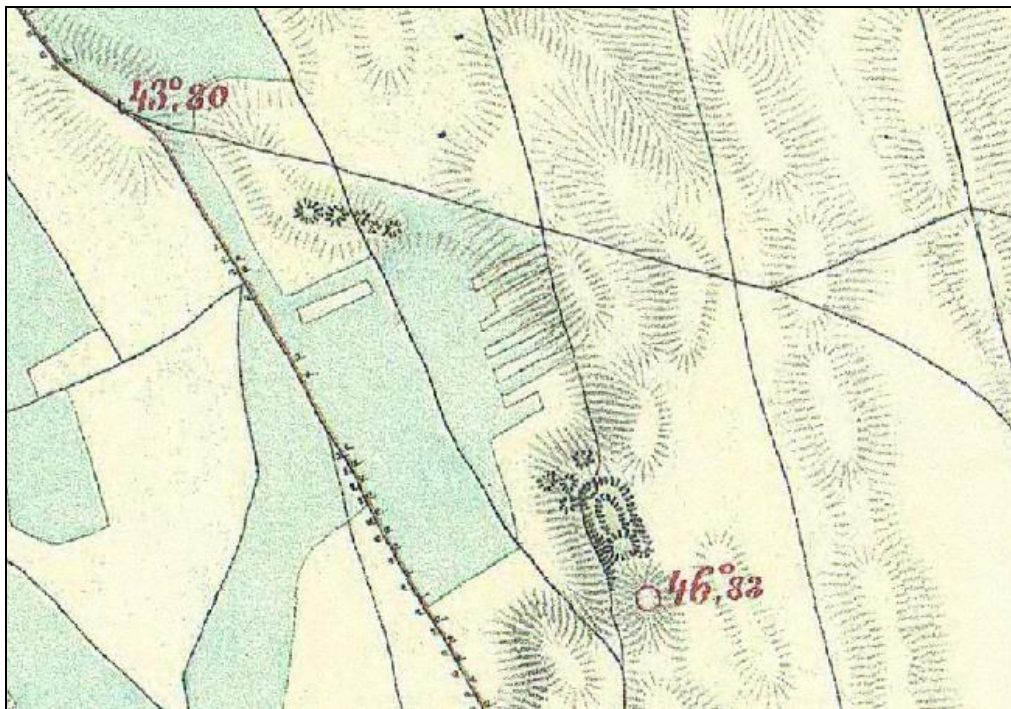
Először az északabbra fekvő csoportból kiválasztott halmot ásták meg: csontokat, majd egy öl mélységben urnadarabokat találtak. Két öl mélységben egy üreg bejáratára leltek. Méretére jellemző, hogy nyolc ember fért el benne egyszerre. Kitűnt, hogy a halom gyomrában több helyen oldalsó nyílások vannak. A fő üreget különösebb eredmény nélkül kismértékben tovább tágították: mivel nem felülről lefelé, hanem oldalra ástak állandó omlásveszély állt fenn, ezért biztonsági okokból felhagytak a további kutatással. A tapasztalaton okulva a csoport másik halmánál változtattak a feltárás módján: azt fél öl szélességben keresztülvágták. Az emberi csontok mellett vasból készült S alakú és fogashoz hasonló eszközöket találtak (ezek valószínűleg a koporsók részeit összefogó kapcsolók lehettek). A folytatásban a sánc mellett kiválasztott két halmot ásták meg. Mindegyikben csontdarabokat, három öl mélységben üreget és az egyikben alagutat találtak, utóbbi feltárásakor egész emberi csontvázat, vasdarabokat és korhadtt fát fedeztek fel.

A halmok jellemző keresztmetszete (Czirfusz Ferenc rajza)

Az eredmények nyomán tarthatatlanná vált a geológiai eredet elmélete, viszont számos kérdés vetődött fel: például kik, és mikor építették. Rómer Flóris a halmokat kemence síroknak nevezte el és az alábbiakat írta a sánc melletti egyikről: *„A félkör alakú átmetszés melyet azon eszközöltünk, látni engedé a kiégett belső űrt, és bizonyos mennyiségű égetett anyagot, nem különben egy rudakból álló rácsozatot, mely a kemence szerkezetéhez tartozott; a halom alapja sárga agyagból való volt, közepe kandallóhoz hasonlított,*

amelynek alján még észre lehetett venni egy csontváz maradványait, mely keletről nyugatnak feküdt. Lábainál gereblye alakú kapcsok voltak, melyek valószínűleg a koporsó deszkáit tartották össze, mert még lehetett ott egyes fa rostokat látni, továbbá mint Gesztréden, némely S alaku hegyes vasakat a deszkák összeszorítására. A kemencze nem volt a halom aljában, mely valószínűleg igen nedvesnek találtatott, hanem három méternyi mélységre a halom csucsától; ásás közben észrevettük, hogy a déli oldalon egy mintegy egy méternyi széles emelvény állott, telve hamuval és földdel. Ez volt azon eszköz, amelyen azon holttesteket hozták, melyeknek deszkából készült koporsója valószínűleg vasak által volt összekötve és megerősítve. Minthogy a halomban sem edényeket, sem fegyvereket nem találtunk, igen valószínű, hogy ezen halom már fel volt törve, nem hagytak ott mást mint rozsdás és értéknélküli vasakat.”

A II. katonai felmérés térképrészletén ugyanitt a sánc felett 4, ezektől északnyugatra 5 halom látható

A szakemberek a vasleletek alapján a halmokat a népvándorlás korából származóknak gondolták, amelyet a halom belső terének kiégetéssel történő szilárdítása (errefelé nincs kő) tovább valószínűsített. A pontos időbeli és népcsoporthoz köthető behatárolást jelentősen nehezítette az éremleletek hiánya és az, hogy Magyarországon ehhez hasonló kemence halmokat még nem tártak fel. A talált tárgyakat Budapesten, a Nemzeti Múzeum Régiséggyűjteményében állították ki, felkeltve a közvélemény és a szakmai körök érdeklődését. Amikor 1876-ban az európai őstörténeti és embertani kongresszus Budapesten tartotta ülését Rómer részletesen beszámolt a vaskúti halmokról. Csak Czirfusz Ferenc 1901-es

halálát követően sikerült pontosabban meghatározni a tumulusok korát. Szolnok megyében Jász-Szent-György (ma Jászsószentgyörgy) község határában több őskorinak vélt földhalmot tártak fel, amelyek belsejében a Vaskút közelében lévő felépítésével megegyező szerkezetet és hasonló leleteket, továbbá érméket találtak. Utóbbiak alapján a halmok az i.u. II. század második felében, legkésőbb a III. század első felében készülhettek: a szakemberek ez alapján az itteniek korát is erre az időszakra tették.

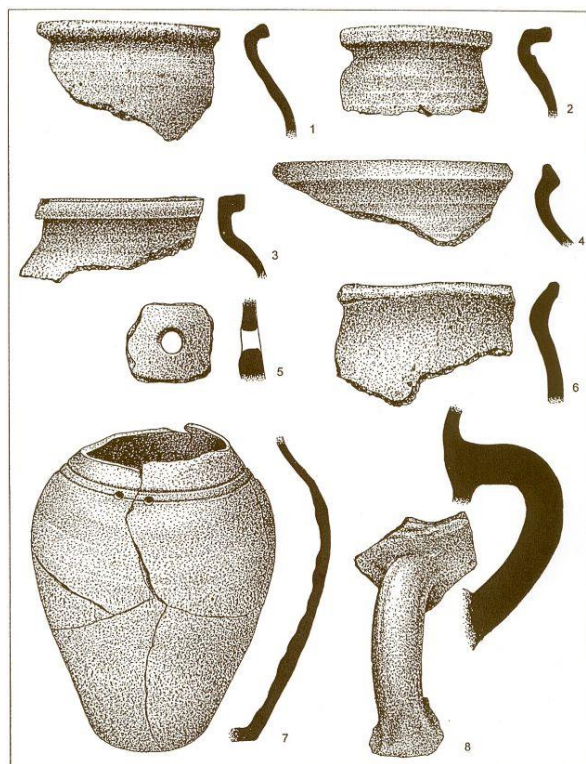
Dudás Gyula helytörténész, a Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat tagja, a vármegye 1896-os monografiájának szerkesztője 1900-ban tekintette meg a halmokat és a következőket jegyezte fel róluk: *„A halmok átlagos magassága 20-30 m között ingadozik, feltűnően meredek, úgy, hogy csak némely oldalról lehet rájuk felkapaszkodni. Átlagos területük 2-300 négyzetmétert is meghaladja. Formájuk nagyon sajátos és hozzájuk hasonló halmok csak a szomszédos Regőcze helység határában fordulnak elő. Úgy látom, hogy Rómer és Cirfusz nem a nagyobb, hanem a kisebb halmokat ásták meg”* Emellett bejárta a földvárat és leírta jellemzőit, a látottak és ismeretei alapján létrejöttüket ő is az i.u. II.-III. századra tette. A ma Szerbiához tartozó Regőcéről az alábbiakat írta Iványi István: *„A község alatt a vasúti állomástól délnyugatra hatalmas kör alakú magaslaton 4 nagyobb halom látható.”*

Az I. világháború elterelte a figyelmet az itteni földművekről (lettek fontosabb ügyek), az azt követő időszak monografikus kiadványaiban pedig csak röviden olvashatunk róluk. Kemény Simon munkájában megemlíti, hogy *„A község régi tégláégető telepén régi avar földvár és ősi halmok vannak.”* Néhány évvel később Rapcsányi Jakab monografiája szerint *„A község tégláégető-kemencéje táján, az országút mentén régi halmokat találunk, amelyeket hun temetőnek tartanak.”* A történetben a folytatást Tompa Ferenc egyetemi tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tára múzeumőrének 1938-as terepbejárása után 1941. szeptember 15-20. között végeztetett ásatások jelentik.

Tompa Ferenc 1941-es ásatásai

Az ásatások során Tompa Ferenc először a földvárban, majd a 12-es számú halomban kutatott. A régész egy 10 méter hosszú és 5 méter széles árokkal vágta át a sáncot. A számos, rendszert mutató cölöphelyekből arra következtetett, hogy *„... a félkörívek a sánc két végét jelentik, a bejárat két sarka tehát vesszőből font kétsoros palánkkal volt megerősítve, és feltehető az is, hogy az így megerősített két sarkon valamilyen őrtorony vagy őrhely volt.”* A földvárban előkerültek újkőkori, bronzkori, kelta, szarmata és Árpád-kori kerámiák töredékei, Árpád-kori ezüst pénzecske, római leletek, 15-16. századi

kerámiák darabjai, de akadtak még a 17-18. századból származók is. A leletek alapján Tompa a sáncot a római császárkori szarmata-jazig népek menedékhelyének tartotta. Véleménye szerint a földvár nem volt állandóan lakott: alkalmasszerűen tanyázott itt a kornak ezen a tájon lakó népe, letáborozásra, majd a Dunán való átkelés elő állomásának, feltehetően őrhelynek is használták. A mérete kb. 130 méter átmérőjű kráterforma, a töltés magassága 20-25, szélessége az alpnál 40-50, a csúcsnál 15-20 méter volt. Tompa Ferencet 1945-ös halála akadályozta meg az anyag részletes feldolgozásában. Napjainkra már csak három tumulus és a földvár maradtak fenn.

Leletek az 1941. évi ásatásokból

Geocaching

A geocaching 2000-ben Amerikából indult hódító útjára: természetjárásra és turizmusra biztató szabadidős tevékenység, amelyről részletes információkat kaphatunk a világháló www.geocaching.hu címén. Kedvelői itt – a vaskúti halmoknál és a földvárnál – egy-egy geoládát helyeztek el: megkeresésük növelheti a hely ismertségét és hozzájárulhat a figyelem felkeltéséhez. Az internetes megjelenés és a megtalálásnak a honlapon történő dokumentálása fokozhatja a helyek vonzerejét, amely jobban ráirányíthatja a figyelmet múltunk itteni emlékei megőrzésének fontosságára. A geoládák megtalálása pedig mindig izgalmas sikerélmény, emellett a várható ajándék szempontjából is fontos a szerencsés megtaláló számára.

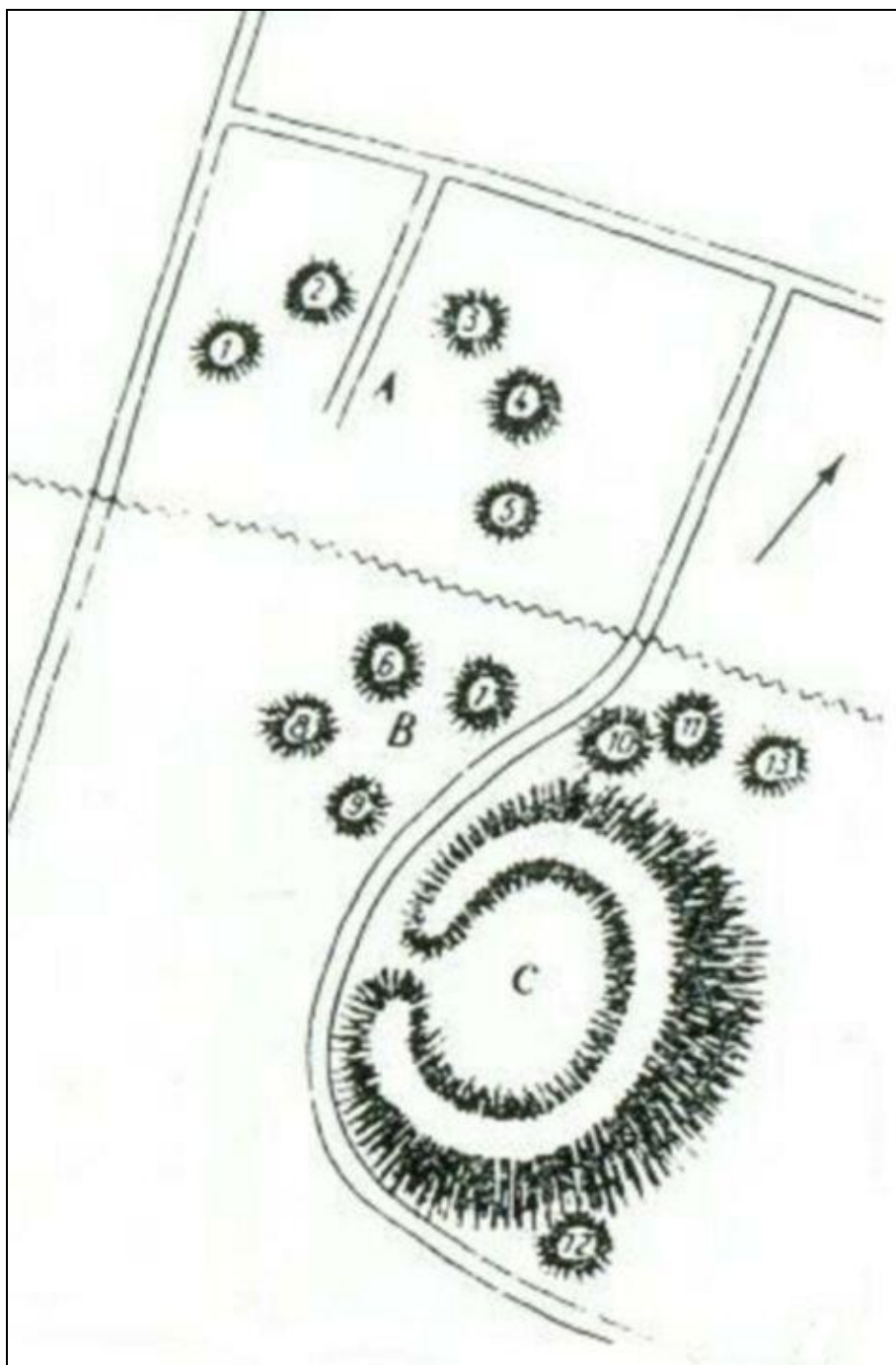
Az egyik geoláda a keleti domb északi oldalán egy fenyőfa kilátszó gyökere alatt egy dobozban található az alábbi koordináták szerinti helyen: N 46° 5,394' és E 19° 0,546'. A másikra a földvár fenekén, egy tisztás közepén és egy villás ágú akácfa tövében akadhat az arra járó.

„Földvár felé félúton...”

Zárszó

Azon a tájon, ahol valaha Rómer Flóris, Czirfusz Ferenc, majd Tompa Ferenc ásatott a földváron kívül ma már csak három halom magasodik az északi csoport tagjaiként (Rómer számozása szerint valószínűleg a 2., 3., 4. számúak). A déli csoport tumulusainak körvonala egyre elmosódottabbá válik, és lassan eltűnnek, beleolvadnak környezetükbe...

Rómer Flóris alaprajza a területről (A: északi, B: déli halomcsoport, C: földvár)

A hármas halmok a tőlük északra fekvő mezőgazdasági telep felől jól megközelíthetők. A halmok mai állapotával kapcsolatosan meg kell jegyezni: tele vannak gyomnövényzettel és kidőlt fákkal. Az egyik halmon álló fák arról is árulkodnak, hogy nem túl régen ott tűz pusztított. Szabad szemmel is jól láthatóan kormosak a fatörzsek és az aljnövényzet alatti földrétegen is megtalálható a korom. A földvárhoz vezető út tiszta, két oldalán ottjártamkor már learatták a napraforgót. A földvárat körbeöleli a gaz és a bozót, oldalaiban borzok és rókák vertek tanyát. Bejáratát megtalálva szomorú kép tárult elém: kivágott fák, térdig érő száraz gaz.

A földvár részlete a pályamunka szerzőjével

Örülök, hogy, a hozzáértők-szakemberek szerint értékesnek mondott és általam is fontosnak tartott múltbéli emlékek (halmok és földvár) tartoznak szülőfalumhoz. Tompa Ferenc 1941-ben végzett kutatásai óta régészek nem dolgoztak a területen. Előrelépés volt Kőhegyi Mihály és Vörös Gabriella 1999-ben megjelent tanulmánya, amely összefoglalása a halmokkal és a földvárral kapcsolatos eddigi összes ismereteinknek, elődeink munkájának. Az 1996-ban megalkotott, a természet védelméről szóló törvény védetséggel látta el valamennyi halmunkat. Mégis, mivel errefelé hazánk többi részénél ritkábban fordulnak elő, ennél több figyelmet érdemelnének. Jó lenne, ha újabb, a XXI század műszeres technikáját is alkalmazó régészeti feltárásokkal többet tudhatnánk meg róluk, állagmegőrzésük pedig megakadályozná eróziójukat és a környezetbe történő lassú beleolvadásukat.

Irodalom

- Dudás Gyula: Bács-Bodrogh vármegye régészeti emlékei. Zenta, 1886. 36-41. oldal
- Dudás Gyula: A vaskúti halmok kora. Emlékezés Czirfusz Ferencre. A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve, 1901. II füzet, 61-64. oldal
- Gyarmathy István (szerk.): Dombok, halmok, kurgánok. Debrecen, 1996
- Iványi István: Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi Helynévtára. IV. kötet, Szabadka, 1906. 112. oldal és V. kötet, Szabadka, 1907. 128-130. oldal
- vitéz Kemény Simon: Csonka-Bácska tükre. Homok, 1931
- Kőhegyi Mihály-Vörös Gabriella: A vaskúti halmok és földvár (kutatástörténet és anyagközlés). In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-StudArch 5 (1999), Szeged, 217-259.
- Rapcsányi Jakab: Baja és Bács-Bodrog vármegye községei. Budapest, 1934
- Tóth Albert: Az Alföld piramisai. Kisújszállás, 2002
- Zalotay Elemér: Baja népe az őskortól a középkorig. Baja, 1957